

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Максим Гон (Рівне)

Архітектоніка політичної культури міжетнічної взаємодії: фактор інтелігенції

Геноцид та етнічні конфлікти часів Другої світової війни спонукають до осмислення факторів, які впливали на формування етнополітичної поведінки сучасників доби на окупованих нацистами територіях. Це, в свою чергу, актуалізує завдання вивчення позиції окремих сегментів макросоціальних груп (зокрема — інтелігенції) в передчасі воєнного лихоліття. Адже саме вона виступала головним промотором, діяльність якого, з одного боку, формувала «ми-почуття», з другого — образи «чужих», а відтак суттєво впливала на характер міжетнічної взаємодії.

Розщеплення етнічних сегментів політикуму за соціальним статусом й вивчення їх політичної поведінки не є типовими для сучасних студій в Україні. Дослідження перебігу Другої світової війни, як і подій, що передували їй, здійснюються в основному на груповому рівні. Умовно визначений перший його рівень — етнонаціональні спільноти, другий — ті чи інші політичні актори. Водночас диверсифікація «другого» рівня, здійснення аналізу не за вертикаллю (інституціоналізовані фігури — етнонаціональна спільнота), а за горизонталлю — зосередження уваги на тих чи інших страпах з числа різних етнонаціональних спільнот — дозволяє визначити їх місце та роль у конструюванні політичної культури макросоціальних груп на різних історичних етапах.

Зрозуміло, ці твердження не означають, що історики й політологи не звертаються до проблеми місця й ролі інтелігенції в суспільно-політичних процесах. Як приклад таких досліджень — розвідка І. Бегея, який проаналізував окремі аспекти оцінки українсько-сврейської взаємодії

відомим громадським діячем Ю. Бачинським¹, книга О.С. Рубльова й Ю.А. Черченка, які дослідили ставлення радянського партійно-державного керівництва до інтелігенції Західної України 1920 — початку 1950-х рр.²

Ці, як і інші дослідження, що складають незначний за кількістю праць корпус означеної теми, не концентрують уваги на ролі інтелігенції у формуванні політичної культури суб'єктів міжетнічної взаємодії передвоєнних років. Це завдання, зокрема, аналіз впливу вироблених інтелігенцією ідеологічних концептів стосовно «чужих», шляхів їх трансляції назовні, наслідків застосування в етнополітичних процесах у геополітичних кордонах Західної України, ми й намагаємося розв'язати в даній розвідці.

Принципи наукового аналізу, як і суспільні реалії кінця 1930-х рр. (наприклад, високий соціальний статус й активність інтелігенції), не дають підстав інтерпретувати речниками стратегії міжетнічної взаємодії етнічні групи як такі. Навіть механічне розмежування макросоціальних груп за рівнем освіти спонукає констатувати: визначення ставлення до «інших» здійснювалося щонайменше на двох рівнях: застосовуючи риторику суспільних наук радянської доби — «широких народних мас» й інтелігенції. Таке припущення ґрунтується на констатації високого освітнього рівня представників т.зв. вільних професій, який нерідко формувався не тільки у вузах Польщі, а й Східної Європи, володінні ними іноземними мовами, що відкривало шлях до знайомства з політичною думкою Заходу, зрештою — самого характеру професійної діяльності інтелігенції й способу її мислення. Ці реалії змушують принаймні припустити (якщо не апіорно визнати) факт розчленування політичної культури в лоні окремих етнонацій на два рівні: «елітарної», «високої» й тієї, що досягалася шляхом «механічної» політичної соціалізації етнофорів з числа пролетарських верств.

Досліджуючи означену в назві статті проблему, змушені обумовити ще один нюанс: зарахування до «клубу» інтелігенції не тільки її безпосередніх представників, але й студентів університетів та священників. Така позиція стосовно останніх зумовлюється духом епохи. Втрата духовенством на зламі XIX–XX ст. першості в суспільно-політичному житті, зрозуміло, незаперечна. Проте це не означає цілковитого нівелювання впливу кліру на громадськість. Радше, суголосно суспільно-політичним процесам у Східній Європі — тенденція етнічного пробудження, йдеться про появу нових соціальних сил, які прибрали право на агрегацію й арти-

---

¹ *Бегей І.* Юліан Бачинський про українсько-єврейські відносини // Наукові записки історичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка. Зб. наук. праць. — Вип. 2. — Львів, 1999. — С. 110–113.

² *Рубльов О.С., Черченко Ю.А.* Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20–50-ті роки ХХ ст.). — К., 1994.

куляцію етногрупових інтересів. Стосовно ж впливу священників на громадськість, то він, у традиціоналістському за своїм еством західноукраїнському соціумі, залишався протягом міжвоєнного періоду незаперечним. До того ж націоналізм державного етносу містив вагомий концепт католицизму³.

Незважаючи на незначний відсоток інтелігенції від загалу населення краю, вона, з огляду на свою функціональну роль, становила значиму соціальну складову етнічних еліт. У передвоєнні роки, враховуючи високий соціальний статус, вона здійснювала безпосередній вплив на коригування групових настроїв стосовно «чужих». Він зумовлений низкою факторів: членством інтелігенції в асоційованих групах, активною участю в діяльності політичних партій, відтак — безпосередньою залученістю до процесу визначення/формування етнічних інтересів, діяльністю престижних професійних союзів (напр., адвокатів), трансляцією через ЗМІ суджень, які впливали на тональність «ми-почуттів», опредмечування їх.

Масштаб впливу інтелігенції на формування політичної культури громадськості значною мірою залежав від виду професійної діяльності її представників. Найбільший доступ для трансляції власних суджень, оцінок і висновків, що прямо чи опосередковано впливали на політичні уподобання етнофорів, мали, зрозуміло, представники засобів масової інформації. Завдяки безпосередній професійній діяльності редактори часописів, як і автори книг, адресованих конкретній читацькій аудиторії (напр., української серії «Дешева книга»), володіли широкими можливостями пропагувати сповідуваний ними тип політичної культури, формувати/коригувати настрої членів групи стосовно «чужих».

Будучи інформаційним каналом між комунікаторами, які пропагували певні стратегії міжетнічної взаємодії, та реципієнтами, тогочасна періодична преса здійснювала контроверсійну функцію. Користуючись тим, що влада не застосовувала всеосяжного контролю над ЗМІ, газети доволі гостро реагували на перипетії міжетнічної взаємодії і тим самим неодноразово спричинялися до нав'язування громадськості категоричних суджень. При цьому трансляція докорів на адресу «інших» фактично повсякчас ґрунтувалася на пріоритеті власних етногрупових інтересів і неготовності до розуміння аргументів опонентів чи візаві. Проілюструємо це твердження окремими прикладами.

Особливо промовистими в контексті пропозиції/нав'язування читачеві певних оцінок є видання праворадикалів. Ось, скажімо, красномовне повідомлення часопису «Українські вісти» з німецької столиці (жовтень 1938 р.): «В Берліні нема жидівських вулиць. Берлінська міська влада веліла змінити

---

³ Воскресное чтение. — 1939. — № 4. — С. 92.

назви тих вулиць, які називались іменами й прізвищами жидів. За один день 18 вулиць дістали назви славних людей замість назв: вулиця Васермана, Гайного, Айнштейна та інших жидів»⁴. Подібні публікації, в яких критерієм визначення «славних людей» та знеславлення інших виступала їхня етнічність, — типовий приклад ксенофобії та провокування екзофобії.

Інший вид трансльованої інтелігенцією ззовні політичної культури можна умовно визначити як нейтральний. Йдеться про оприлюднення прикладів відверто упередженого ставлення до «чужих» без будь-яких супровідних коментарів редакцій газет. Зосереджуючи увагу на переслідуванні євреїв у Європі, зауважимо, що ця тенденція — прийом «німої» констатації фактів — нерідко простежувалася як у польських, так і в українських періодичних виданнях.

Водночас у контекст політичної культури «нейтрального» типу слід зарахувати й ті нечисленні випадки, коли газети оприлюднювали дебати етнічних еліт конкуруючих етнонацій у формі певних тематичних циклів. Як приклад такої кампанії, що мала сприяти знайомству конфліктуючих сторін із взаємними претензіями, назвемо пресову дискусію 1937–1938 рр. українських та єврейських політиків, яка розкрила всю глибину протиріч двох спільнот. Протягом півріччя представники двох сторін публічно дискутували над комплексом проблем, що призвів до українсько-єврейського конфлікту. Серед них — протиборство за економічні позиції, оцінка суспільних реалій у Польщі та причини неготовності до взаємодії в політичній царині, проблема союзників тощо. При цьому, відкрито дискутуючи болючі, конфліктогенні питання, сторони утримувалися від взаємних обвинувачень і закидів, що надало діалогу ознак необхідного конструктивізму. Так, єврейські політики та публіцисти визнали закономірність прагнень українців до економічної самостійності, констатували факт, що їхні громадсько-політичні часописи неодноразово засуджували прояви антисемітизму, які стали одним із наслідків боротьби двох етнічних спільнот у галузі економіки.

Ознайомлення періодичними виданнями своїх читачів з позицією конкуруючої, супротивної в конфлікті сторони без супровідних коментарів можна трактувати не лише як нейтральну позицію їхніх редакторів, а й реалізацію цілеспрямованих кампаній на шляху досягнення міжетнічних компромісів: створення сприятливих умов для усвідомлення реципієнтами меж поступок, здійснення яких є необхідною передумовою для досягнення нормалізації стосунків з «чужими».

На фоні змагального характеру міжетнічної взаємодії, який чітко простежується з публікацій більшості періодичних видань 1930-х рр.,

---

⁴ Українські вісти. — 1938. — 10 жовт.

контрастно виокремлюються ті поодинокі газети, що послідовно пропагували ідею міжетнічного компромісу. Яскравий приклад такого видання — «Biuletyn Polsko-Ukraiński». Заснований 1932 р., він до кінця десятиліття обґрунтовував необхідність гармонізації польсько-українських взаємин. При цьому, згідно з висновками сучасного вченого С. Степня, своїм первинним завданням редакція «Бюлетеня» визначила руйнування стереотипу про неможливість досягнення польсько-українського політичного партнерства. Задля реалізації цієї мети часопис оприлюднював міркування відомих представників двох етнонацій стосовно розв’язання гордієвого вузла міжетнічних протиріч титульного етносу й етнічної більшості Західної України⁵.

Будучи інтелектуальною елітою конкретної етнічної групи, інтелігенція опредмечувала й ідейно обґрунтовувала значимі для спільноти завдання, визначала методи їх реалізації. Прикладом безпосереднього авторства в процесі кореляції проектів майбутнього у визначеному хронотопі є ідеологія партії влади — Табору національного єднання (ОЗОН). Виникнувши взимку 1937 р., його ідеологи пов’язали категорію «польський народ» з католицизмом, що перекреслило імовірність інтеграції інших етноконфесійних груп до складу польської політичної нації.

Конформізм, який у часи PR-кампанії ОЗОН виявили провідники численних (передусім — польських) інституціолізованих сил, став своєрідним бонусом підтримки, який полегшив процес легітимації партії влади. Наданий інтелектуалами кредит довіри можновладцям, готовність підлаштуватися до нової політичної кон’юнктури, підігрівання атмосфери штучно витвореної ейфорії, як і відсутність потужних акцій, що вказували б політичному бомонду Польщі на хибність обраного шляху, позбавили інтелігенцію шансу виконати свою потенційну місію. Влучними для її означення є міркування польської вченої Д. Сосновської, яка, аналізуючи публіцистику І. Кедрина-Рудницького в «Biuletyniu Polsko-Ukraińskim», зауважує: «Вірогідно, буремно протестуючий проти українського університету або інших поступок на користь тієї культури пересічний поляк не знав теорії постанови політичної нації, введенням для якої було роз’яснення культурної ідентичності»⁶. В цих міркуваннях, що констатують природне для 1930-х рр. незнання пересічним обивателем законів формування поліетнічної політичної нації, в т.ч. і з-поміж представників

---

⁵ Stępień S. Wysiłki Polaków i Ukraińców na rzecz wzajemnego porozumienia w latach 1918–1939 // *Warszawski zeszyty ukraïnozawcze*. — Warszawa, 1994. — № 2. — S. 98–99.

⁶ Sosnowska D. Ignorantia maxima Polonorum in rebus ucrainicis. Publicystyka Ivana Rudnyckiego (Kedryna) w «Biuletynie Polsko-Ukraińskim» // *Warszawski zeszyty ukraïnozawcze*. — Warszawa, 1999. — № 8–9. — S. 279.

нації-держави, відображена просвітницька місія інтелігенції як архітектора культури міжетнічної взаємодії.

Зрозуміло, досліджуваний період багатий на приклади, коли інтелігенція позиціонувала себе як конструктивну ідейно-політичну опозицію. Наведемо окремі з них для ілюстрації цієї тези:

— Улітку 1939 р. професор Львівської політехніки Бартель бере участь у велелюдному похороні євреями студента Львівської політехніки Ляндсберга, який загинув, побитий польськими антисемітами. Відкрита демонстрація проф. Бартелем міжетнічної емпатії (здатності співпереживати, співчувати «чужим») стало продовженням його позиції як політика: публічного засудження агресії радикалів з числа нації-держави, що спрямовувалася супроти євреїв⁷. Подібну позицію — осуд випадів українців проти євреїв у селах — неодноразово (як, напр., навесні 1937 р.) демонстрували лідери партій (зокрема — УНДО) та інтелектуали-українці⁸.

— Узимку 1938 р. І. Вальдман — колишній уповноважений для справ євреїв Східної Галичини при диктаторі ЗУНР, закликав їх підтримати вимоги українців стосовно запровадження територіальної автономії на західноукраїнських землях, визнати правомірність прагнень її етнічної більшості до соціальної емансипації, хоча остання й загрожувала втручанням у сферу етнічного бізнесу євреїв⁹. Ця заява прозвучала на тлі чергового витка загострення українсько-єврейської взаємодії, міжетнічного конфлікту.

— Прикладом нечисленних випадків, коли речники однієї з етнонацій виступили на захист іншої в сеймі, стала позиція українських парламентарів під час голосування над проектом ухвали про ритуальний забій худоби. Відомий галицький політик, сіоніст Г. Розмарін тоді писав: «...У час останнього замаху на єврейську релігію д-р Баран чітко і відважно з'ясував українську позицію в питанні забою, що, зрештою, вже проявилось на адміністративній комісії сейму, де, поруч із єврейськими послами, голосували проти антисемітської пропозиції п. Присторової тільки українські послы»¹⁰.

Опосередковану чи безпосередню відповідальність інтелігенції за етнополітичну поведінку етнофорів як на індивідуальному, так і груповому рівнях, завдяки обраній представниками «білих комірців» позиції чи трансляції певних стратегій у реаліях міжетнічних антагонізмів чи конфліктів,

⁷ Жіночий голос. — 1939. — 5 черв.

⁸ Гон М. Из кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935–1939). — Рівне, 2005. — С. 65.

⁹ Нова зоря. — 1938. — 17 лют.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych, zespół Urząd wojewódzki Lwów, sygn. 23, s. 65.

засвідчує й констатація того факту, що саме ця страта насичує змістом інформаційні канали. В реаліях 1930-х рр. поруч із пресою — інші види продукування друкованого слова.

Проілюструємо це твердження прикладами пропагандистської та художньої літератури. Стосовно першої, то багатий матеріал трансляції оціночних, часто-густо, на наш погляд, відверто упереджених суджень презентують невеличкі за обсягом книжки для масового читача, що видрукувані в ході реалізації українцями антикомуністичної акції. Одна з них — брошура «Трохи правди про жидів», що побачила світ у львівському видавництві «Всесвіт». Українські соціалісти-радикали, які поруч з євреями опинилися під шквальним вогнем критики учасників антикомуністичної акції, 1937 р. про неї писали: «У цій книжці є дійсно лише «трохи» правди про жидів, бо решта книжки переповнена дикими видумками проти великих кличів Французької революції про рівність, свободу, братерство всіх людей... Все зло, яке існує на світі, приписують вони лише жидам... Боротьбу сильніших народів проти слабших, приписують вони не імперіалізму, буржуазії пануючих народів, але чомусь жидам. Зокрема імперіалізм Москви, який виконують проти України московські фальшнаціоналісти під маскою комуністів, приписують ці клерикали не Москві, ані пришив, ні прилатав — усім жидам. Взагалі вони намагаються скомпрометувати перед несвідомими людьми поступову ідею як жидівську вигадку, пушену в світ для панування жидів»¹¹.

Незаперечним є й вплив на формування/кореляцію етнополітичної поведінки етнофорів творчості представників красномого письменства. Промовистими в цьому контексті є міркування, висловлені відомим українським політиком С. Бараном. На початку 1936 р. він, ілюструючи своє твердження покликанням до творчості С. Аша, зауважив: сюжетні лінії у творах єврейських письменників (напр., доля євреїв часів козаччини), відсутність відображення багатогранності міжетнічної взаємодії в Україні, сприяють формуванню протиукраїнських настроїв серед єврейських читачів¹².

Аналогічні судження можна застосувати й до творчості карикатуристів. Такою, що не потребує коментарів для доказу сприяння посиленню/усталенню етнічної екзофобії, можна вважати карикатуру з польського антисемітського часопису «Самообропа». Виставлена на показ у травні 1936 р. в одному з кіосків у Рівному, вона зображала євреїв у вигляді павуків, що смокчуть кров з християн¹³.

---

¹¹ *Літописець Р.* Клерикали і жида. Що пишуть темним людям наші клерикали, а яка є дійсна правда? — Львів, 1937. — С. 4.

¹² Діло. — 1936. — 23 січ.

¹³ Державний архів Волинської області (далі — ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 3662, арк. 2.

Під час проведення антикомуністичної акції карикатури нерідко використовувалися й українцями. Типовий їх сюжет — єврей-комуніст, який заманює українців у тенета ліворадикальних ідей¹⁴.

Зрештою, силу впливу інтелігенції на формування громадської думки посилювало жанрове багатство, образність і красномовство їх публіцистичної творчості. Нерідко остання використовувалася в якості додаткового засобу для ідеологічного забезпечення політичних кампаній. Один з таких прикладів — вислів редактора «Gazeta Polska», який став популярним серед представників державного етносу: «Я дуже люблю датчан, але якби в нашій країні їх було три мільйони (натяк на євреїв. — *М.Г.*), я мовив би Бога забрати їх звідси. Можливо, ми дуже любили б євреїв, якби у Польщі їх було всього тисяч п'ятдесят»¹⁵.

Поруч із вербальним впливом інтелігенції на етнофорів засобом друкованого слова — практика міжетнічної взаємодії за їхньою безпосередньою участю. Йдеться про акції, спрямовані на витіснення євреїв з професійних союзів. Ця кампанія здійснювалася шляхом запровадження в їхні статuti т.зв. арійських параграфів. Першими в травні 1937 р. його застосували члени Союзу лікарів Польщі¹⁶.

Казуально-символічно, що ця практика стала рефлексією зростання духу нетерпимості серед студентів націоналістичного світогляду з числа нації-держави. Його проявом стали вимоги запровадження в навчальний процес т.зв. «лавкового гетто» — наслідок відмови частини польських студентів навчатися за партами поруч із євреями. В результаті цього керівництво багатьох університетів у 1937 р. визначило місця в навчальних аудиторіях, де оstonь християн навчалися студенти-євреї.

Значимість фактора студентів як творців/пропагандистів певного типу політичної культури відобразимо за допомогою трьох прикладів. Перший — безпосередня участь студентів-поляків у етнічному насильстві як у стінах навчальних закладів (щодня, стверджував один із студентів-євреїв Львівського університету, поява в ньому загрожувала побиттям і каліцтвом¹⁷), так і в повсякденні. Другий — безкомпромісність частини студентів-українців, які, вступаючи в лави ОУН, сповідували й пропагували тактику національної революції, відтак — робили ставку на силові методи боротьби. Такі настрої, зокрема — наміри здійснення підпалів будинків польських осадників, замахів на високопоставлених державних службовців

¹⁴ Зразки таких карикатур див.: *Гон М.* Зазн. праця. — С. 99, 104.

¹⁵ *Лакер В.* История сионизма. — М., 2000. — С. 631.

¹⁶ Діло. — 1937. — 14 трав.

¹⁷ *Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjny Archiwum Getta Warszawy.* — Warszawa, 2001. — Т. 3. — С. 517.

тощо — констатували органи поліції, для прикладу, серед студентів-українців Ровенського повіту навесні 1938 р.¹⁸ Третій — позиція студентів-українців університету Яна Казимира, більшість з яких у 1937 р. відмовилася підтримати акцію польських шовіністів, спрямовану на запровадження в ньому «лавкого гетто»¹⁹.

Безпосередні чи опосередковані творці настроїв стосовно «чужих» — священники. Щонайменше дві максими, які аргументують це твердження, — їх позиціонування в політичних процесах й ставлення представників кліру до макіавеллістських методів політичної боротьби.

Правомірність першої з висунутих тез доводить самоусунення католицького кліру від боротьби з антисемітизмом. Американська вчена Ц. Геллер з цього приводу промовисто висноує: «Католицька церква була єдиною силою в Польщі, яка могла зупинити зростання антисемітизму в країні. Вона зробила все навпаки»²⁰.

Стосовно ж позиції священників у питанні політичного макіавеалізму, то вони демонстрували всю гаму імовірних позицій. Одні — скажімо, ксьондзи Зентар і Хоміцкі на Волині — як словом, так і ділом інтегрувалися в етнічні конфлікти (останній, напр., у 1936 р. намагався спровокувати антиєврейський виступ в одному з повітових міст Волинського воєводства²¹). Інші представники кліру намагалися мінімізувати міжетнічні антагонізми, принаймні — утримати парафіян від застосування політичного насильства. Таку позицію презентували ієрархи Греко-католицької церкви, які публічно засуджували саботажницькі методи діяльності УВО-ОУН²². Нарешті, треті виявляли відверту непослідовність. Приклад цього — неоднозначність ситуації, що склалася довкола інтерв'ю єпископа І.Бучко, яке у вересні 1936 р. опублікувала єврейська газета «Chwila». Наступного місяця український часопис «Діло» оприлюднив заяву єпископа, яка з-поміж інших містить наступні пасажі: «Без ніяких вагань сказав я цілком отверто..., що гол[овну] причину зросту антисемітизму дають таки самі жида своєю розкладовою роботою в світі...»²³ Засуджуючи акти агресії стосовно євреїв як антихристиянізм, І.Бучко заявив: «Якщо я висловив надію, що відносини на будуче уложаться краще, то тільки під

¹⁸ Державний архів Рівненської області (далі — ДАРО), ф. 120, оп. 1, спр. 152, арк. 8.

¹⁹ Гон М. Зазн. праця. — С. 43–44.

²⁰ Heller C. On the Edge of Destruction. Jews of Poland Between the Two World Wars. — New York, 1977. — P. 109.

²¹ ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 3662, арк. 2 та зв.

²² Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. — Івано-Франківськ, 2004. — С. 176.

²³ Діло. — 1936. — 10 жовт.

умовою, що жиди змінять свої етичні засади і свою тактику супроти не жидів»²⁴.

Визначаючи позиціонування інтелігенції в етнополітичних процесах, заслуговують уваги й ті випадки, коли її фразеологія сакралізувала соціокультурні цінності власної етнічності. Приклад цього — пропаганда поляками цивілізаційної ролі католицизму. Етнічними меншинами, зокрема українцями, вона кваліфікувалася як спрямована супроти них культурна експансія. Подібні оцінки з їхнього боку домінували й стосовно реалізації т.зв. неоунії (1923–1939 рр.).

Отже, як свідчить емпірика досліджуваної проблеми, інтелігенція здійснювала роль знакового архітектора політичної культури в лоні етнонацій, до яких належала. Це, водночас, окреслює проблему її відповідальності за характер міжетнічної взаємодії як у передвоєнний період, так і в роки Другої світової війни.

Визначальною тенденцією позиціонування інтелігенції в етнополітичних процесах виявилось обстоювання інтересів власних етнонацій. Така закономірна позиція обумовила проблему вибору: продовження артикуляції стратегії врегулювання проблем макросоціальних груп, до яких належали, коштом «інших» чи послідовна трансляція принципів моралі в політиці, пропаганда, сказати б, модифікованого до реалій Польщі гандизму. При цьому прибічники «естетичної» політики відверто поступалися як чисельністю, так і впливами тим, хто в категоричний спосіб віддав перевагу служінню «своїм».

Імовірно, складність зміни цієї тенденції полягала в тому, що нонконформістам доводилося протиставлятися вже усталеним конкурентно-конфліктним «традиціям» міжетнічної взаємодії в Другій Речі Посполитій та стереотипам змагального політичного мислення в лоні власних етнонацій. Масштабність запропонованої інтелігентами-нонконформістами архітекτονіки політичної культури полягає не стільки в реально досягнутих результатах, а, передусім, у символізмі, який, за словами Ц. Геллер, перевищує кількісний фактор²⁵.

Практичні дії інтелігенції й трансльовані нею назовні страт міркування засвідчили, що величезна її більшість не спромоглася виробити нових ідей, піднятися на якісно новий щабель мислення. Натомість інша частина «білих комірів» часто-густо відверто підігрувала настроям «вулиці», чим сприяла зміцненню гетеростереотипів, усталенню екзофобії й подальшому розгортанню міжетнічних конфліктів.

---

²⁴ Там само.

²⁵ *Heller C. On the Edge of Destruction. Jews of Poland Between the Two World Wars.* — New York, 1977. — P. 4–5.